

պէ՛տք է որ քաջալերէ ու տայ նիւ-
քակամ հնարաւորութիւններ, «Մա-
սիս»-ն, անշուշտ, կը լինի Թէոդիկի

գործը շարունակող մի հրատարակու-
թիւն:

ԵՐ. ՕՏԵԱՆ՝ «Ընկեր Փանջունի»,

հրատ. «Նահատակ Գրագէտ. Բարեկամներ»-ի, քիւ 9, Փարիզ, 1935.

«Նահատակ Գրագէտ. Բարեկամներ»-ի լոյս ընծայած վերջին հատորը (№ 9) յատկացւած է ամբողջապէս «Ընկեր Փանջունի»-ին: Առնւած է ինչ որ Օտեանը գրել է այս նշանաւոր «Յեղափոխական»-ի մասին՝ «Առաքելութիւն մը ի Ծալլվար», «Ընկեր Փանջունի վասպուրականի մէջ» եւ ընկ. Փանջունիի «աշխարհահայեացքը» բնորոշող «գրախօսութիւններ օրւայ հարցերուն շուրջ»: Գուրս է մնացել միայն «Ընկեր Փանջունի տարագրութեան մէջ» անաւարտ հատւածը, որ ամառժէ՛ք է քէ գրական եւ քէ Փանջունիի տիպի լրացման տեսակէտից: Հատորի վերջում դրւած է «Պահպանողականը»՝ «պոլսական տիպար մը», իսկ սկիզբը՝ Օտեանի ամփոփ կենսագրականն ու հեղինակութիւնների ցանկը: Գիրքը հրատարակւած է «Ն.Գ.Բարեկամներ»-ի Մատենաշարին յատուկ բժախնդրութեամբ եւ արտաքին վայելչութեամբ:

Անշուշտ, խմբագիրները ծանր խնդրի առջեւ են կանգնած եղել Ե. Օտեանի հատորը կազմելիս. ի՞նչ ընտրել, ո՞րը առնել Օտեանի անհաշիւ գործերից: Ե. Օտեանը օրը օրին գրող մարդ էր. արտադրում էր արագ եւ առատ, անկարգ, յաճախ առանց ծրագրի եւ նախօրոք կազմած բովանդակութեան: Գրում էր ինչ որ գրութեան վայրկեանին գտիւ էր գրչին: Շատ անգամ՝ ոչ որպէս ներշնչում, այլ իբրեւ պարտականութիւն, նաեւ «հացի համար»: Այստեղից՝ նրա զարմանալի անփութութիւնը, չստեղծ համար աւելին, դէպի իր գրչին ու գրութիւնները: Ե. Օտեանի երկերում, ազնիւ ոսկին եւ անպէտք փարք անփակ տեղիօրէն խառնւած են իրար:

Հատորի խմբագիրները ընդհանուր առմամբ ճիշտ են լուծել խնդիրը՝ Ե.

Օտեանի գրութիւնների դէպից ընտրելով «Ընկեր Փանջունին», որովհետեւ այս գրւածքը նախ՝ Օտեանի ամենէն մնայուն գործն է, երկրորդ՝ գեղարւեստական տեսակէտից՝ ամենէն յաջողւածը եւ բնորոշը հեղինակի տաղանդի համար: Ե. Օտեանը շատ փայլուն էջեր ունի, բայց իր անմահութիւնը պարտական է Փանջունիին, որ իբրեւ գրական տիպ յաւիտենական է հայոց գրականութեան մէջ, ինչպէս յաւիտենական են Արիստոփոմ Աղան, Պեպօն:

«Ընկեր Փանջունի»-ի բոլոր մասերը նոյնաբժէ՛ք չեն: Ամենէն կատարեալը, ի հարկէ, առաջինն է՝ «Առաքելութիւն մը ի Ծալլվար»: Այստեղ Օտեանը գործ ունի գլխաւորապէս ընդհանուր երեւոյթների եւ տիպերի հետ: Հեզմանքի սուր նշդրակը ձեռքին, իսկական արւեստագէտի լրջախոսութեամբ եւ հնարաւոր առարկայականութեամբ նա ներկայացնում է կենսաբանական, ծիծաղելի կողմերը: Այդ պատճառով նրա գրչի տակից դուր են եկել կենդանի եւ անմահ տիպեր ու պատկերներ: Ընկեր Փանջունի, Տէր Սահակ, Րէս Սէքֆօ, Խեւ Աւօ, Սմեղ վարդան, Քէլէշ Մըկօ, Կօլօշեց Սեդօ - ո՞ւմ ծանօթ չեն Օտեանին Սահմանադրութիւնից յետոյ Պոլսում եւ գաւառներում սունկի պէս բուսած այս հերոսները: Ե. Օտեանի տաղանդի մեծութիւնը նրանումն է, որ նա սուր դիտողութեամբ դիտել է այդ հերոսների յատկանշական գծերը եւ խրտացնելով ու ընդհանրացնելով՝ ստեղծել է գրական կենդանի տիպարներ: Ե. Օտեանը, ընդհանուր առմամբ, իրական գծերով ու գեղարւեստօրէն վերաբրտադրել է եւ այդ հերոսներին յատուկ գաղափարներն ու գործերը: «Մի քիչ փո՛ղ» - այլեւս մեր կենսաբանական գրա-

կանուրեան մէջ մնայուն դարձած խօսք է:

Ինչպէս ասացինք, «Առաքելութիւն մը ի ծաղկաւար»-ի մէջ է. Օտեանը գործունի ընդհանուր երեսօյնների եւ տիպերի հետ եւ ոչ որոշ անձերի կամ հիմնարկութիւնների, այդ պատճառով նրա տւած տիպերն ու գաղափարները շատ աւելի ընդարձակ են, քան Օտեանի ինկատի ունեցած միջավայրն ու ժամանակը: Փորձեցէ՛ք Օտեանի ակնոցով դիտել, օրինակ, այսօրայ բոլշեւիկեան միջավայրն ու գաղափարները. դուք կը տեսնէ՛ք, որ փանջունիութեան ամենէն հարազատ պատկերը բոլշեւիկմըն է: Ընկեր փանջունին՝ դա նոյն ինքն հայ բոլշեւիկն է, ծաղկաւարում պատահած դէպքերը այսօր ամէն օր գրեթէ բառացի կերպով կրկնուի են Հայաստանում:

«Կեցցե՛՛ ազատ սէրը,

«Կեցցե՛՛ ազատ միութիւնը,

«Անկցի ամուսնական ստրկութիւնը,

«Անկցին ընտանեկան շղթաները,

«Կեցցե՛՛ն գիտակից շարքերը»-

Ընկեր փանջունիի ծաղկաւարում յօրինած Բոուցիկի այս տողերը հո ամէն օր կարդում ենք «Խորհրդ. Հայաստան»-ի էջերում:

Կամ քիչ յետոյ, ընկ. փանջունիի կազմակերպած քաղաքական ամուսնութիւնը վաճառ տառացի պատկերը չէ՞ այսօրայ Հայաստանի «Զագս»-եան հոշակաւոր ամուսնութիւնների:

Հաւանական է, այս է պատճառը, որ երեսնում մինչեւ այժմ «Առաքելութիւն մը ի ծաղկաւար» արգելած պըտուղ է եւ չի մտել է. Օտեանի գործերի հրատարակելիք հատորների մէջ:

Անհամեմատ աւելի քոյլ են ընկ. փանջունիի յաջորդ մասերը, որոնք գեղարվեստական ստեղծագործութիւն լինելուց աւելի պարզ լրագրական պարսաւագրեր են: Ե. Օտեանը այստեղ դուրս է եկել անաչառ արւեստագէտի դերից եւ դարձել է պայքարող կողմ. փոխանակ գրադելու ընդհանուր երեսօյններով ու տիպերով, նա գրադու

է քանձրացեալ կազմակերպութիւններով եւ անձերով: Եւ գրադում է որպէս հակառակորդ, մանր - մունր անարժան հաշիւներ մաքրող: Միանալով հակադաշնակցական մեղմիտ ու կուսգան արթիսին՝ նա կուսակցական առօրեայ կըռիւ է վարում: «Ընկեր փանջունի վասպուրականի մէջ», բայց, մանաւանդ, «իմ աշխարհահայեացքները» շատ հեռու են գեղարվեստական կատարելութիւնից եւ աւելի շուտ պատկերացնում են Ե. Օտեանի քաղաքական ու քաղաքացիական մկարագրի քերութիւնները: Օտեան այդտեղ Դաշնակցութեան վրին է բարդում բոլոր այն անհիմն եւ ակնյայտի կերպով չարակամութիւնից բխող արաստանութիւնները, որոնցով ժամանակի «շէրիարքի» մամուլը աշխատում էր սեւացնել Դաշնակցութիւնը: Աղբամար վանք, Սանասարեան վարժարանի տեղափոխութիւն, Եփրեմի փոխ, Պատրիարքարան, Խորհրդարանական ընտրութիւններ, Բարեգործական, վասպուրականում պատահող դէպքեր - ժամանակին պոլսահայ մամուլը ահագին աղմուկ բարձրացրեց այս խնդիրների շուրջ՝ հազար ու մէկ մեղք վերագրելով Դաշնակցութեան: Այդ խնդիրները կազմում են Ընկ. փանջունիի երկրորդ եւ երրորդ մասի բովանդակութիւնը: Ե. Օտեանն այդտեղ կրճատ եւ միակողմանի երապարկագիր է եւ ոչ գեղարվեստագէտ: Այդ պատճառով, մինչ «Առաքելութիւն մը ի ծաղկաւար» սահմանած է մնալու անմեռ, այս մասը գրած օրն իսկ արդէն անարժէք էր հայոց գրականութեան համար՝ քէեւ, անկասկած, մէջը պատահում են եւ գեղարվեստական բարձր շնորհով օժտած էջեր:

Ինչպէս ռուսական առածն է ասում, «երգից բառ կարելի չէ դուրս ձգել»: «Նահ. Դրագ. Բարեկամները» լաւ են արել, որ Ընկ. փանջունին տուել են արողութեամբ, առանց նրանից մասեր դուրս ձգելու: Դրանով նրանք ցոյց են տուել գրական լայնախոհութեան եւ իրենց պաշտօնի գիտակցութեան օրինակ:

Ե. Օտեանի ժամանակի դէպքերը այսօր այլեւս պատմութիւն են. քէն Ընկ. Փանջունիի վերջին մասերը այդ պատմութեան խեղաքիրումն են, մի տեսակ ծուռ հայելին, բայց մեծ է վիճակի ենթանկը սխալից գատելու, որոնք ցարենից ջոկելու: Այն ինչ որ մշմարիտ է ու մընայուն՝ կապրի յաւիտեան Ե. Օտեանի գործում. սուտն ու սխալը կը մեռնեն ժամանակի ընթացքում:

Պատմում են, որ «Առաքելութիւն մը ի Ծաղկաբար»-ի լոյս տեսնելուց յետոյ, Սիւնն Զաւարեանը հանդիպելով Ե. Օտ-

եանին՝ բարեկամօրէն ծծծել է ուսը եւ ասել.

– Պ. Օտեան, եթէ ես դրամ ունենայի, Փանջունիէդ հինգ հազար օրինակ կը տպէի եւ կը տարածէի մեր բոլոր ընկերների մէջ...:

Մեծագոյն գովեստը, որ Ե. Օտեանը կարող էր լսել իր գործի համար:

Ս. Զաւարեանի բաղձամբը, համեստ սահմաններում, իրագործել են անհ. Գրագ. Բարեկամները: Հասարակութեան կը մնայ կարգալ ու տարածել:

Ս. Վ.

ՅՈՒՍԻԿ ԱՐՓԵՊ. ԶՈՀՐԱՊԵԱՆ՝

«Հայոց Եկեղեցու պատմութիւնը» (ռումաներէն).

Ռումանայի հայ ազգաբնակութեան այն մասը, որ դեռ պահել է ազգային կրօնը, բաժանում է երկու հատածի. հին բնակիչները, որոնք կորցրել են մայրենի լեզուն եւ մինչեւ վերջերս խօսում էին քիւրճերէն, իսկ այժմ սկսում են խօսել ռումաներէն, եւ նորերը, որոնք գլխաւորապէս գաղթած են Թիւրքիայից՝ հալածանքների եւ կոտորածների հետեւանալով: Այս վերջինները պահել են հայերէն լեզուն ւ իրենց զաւակներին, գէթ նախնական շրջանում, տալիս են ազգային կրթութիւն:

Յուսիկ Արքեպ.-ի ներկայ գիրքը պատրաստած է գլխաւորապէս առաջին կարգի հայերի համար, որպէսզի նրանք հասկանալի լեզուով ծանօթանան իրենց ժողովրդի եւ ազգային եկեղեցու անցեալին: Բնականաբար, եեղիմակի նըպատակն է զարթեցնել այդ մարդկանց մարած կամ մարող ազգային գիտակցութիւնը եւ աւելի ամուր կապերով կապել ազգային հաւաքականութեան հետ:

Յուսիկ Արքեպանի անունը, նրա գաղափարները և հայ ժողովրդի ու եկեղեցու պատմութեան խորունկ ծանօթութիւնը պէտք չունեն մեկնութեան: Նա տւել է գեղեցիկ կազմած, համաբաւոյն լի ու յստակ մի գործ, որի բերելիք օգուտը վեր է ամէն կասկածից: Հեղինակը մեծ հմտութեամբ իրար հետ է կապել ազգային եւ եկեղեցական պատմութիւնը եւ առանց գիրքը երկրորդական մանրամասնութիւններով խեղելու, տւել է պարզ ու յստակ պատկերը հայ ժողովրդի անցեալ մակտագրի:

Յուսիկ Արքեպ.-ի ընտրած ուղին – գիտութիւն եւ պատմական մշմարտութիւն – լաւագոյն ուղին է հասնելու համար ուժացած եւ ուժացող հայ բեկորների սրտին: Յուսանք որ այս մէկ գործով չի սահմանափակուի նրա աշխատանքը. նա նոր աշխատութիւններ էլ կը տայ ռումանացած հայերի մէջ ազգային գաղափարներ արթնացնելու համար:

Թ. Զ.

